УДК 811.161.2'373.2:821.161.2-1.09
DOI https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-218-30

ОНОМАСТИКОН ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ ІРИНИ ШУВАЛОВОЇ «АЗ»

THE ONOMASTICON OF IRYNA SHUVALOVA'S POETRY COLLECTION "AZ"

Трифонов Р. А.,
orcid.org/0009-0005-3288-9363
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Статтю присвячено комплексному опису онімного простору поетичної збірки Ірини Шувалової «Аз» (2014). Матеріалом дослідження послугували 72 віршові тексти книги, з яких методом суцільної вибірки вилучено онімні одиниці. Застосовано описовий метод, методи контекстологічного, компонентного та кількісного аналізу, а також прийом зіставлення онімних і апелятивних номінацій у межах спільного контексту. Встановлено, що ономастикон збірки має виразно асиметричну будову: топопоетоніми домінують і кількісно, і функційно, тоді як антропопоетоніми рідші й репрезентовані здебільшого агіонімами, міфонімами та паратекстовими присвятами. Прикметно, що у віршових текстах книги немає жодного українського топоніма: онімний простір розгортається між Егейським і Балтійським морями, а «своє» представлено не географічною назвою, а заголовним літеронімом «Аз». Ключовим формальним чинником визначено послідовне мінускульне письмо: відсутність великої літери позбавляє власну назву її основного графічного маркера, внаслідок чого пропріальна лема (за В. Ван Ланґендонком) реалізується в тексті як потенційно двозначна одиниця. Це створює регулярні зони онімно-апелятивної нерозрізненості, які принципово не піддаються однозначному розв'язанню. У статті також описано апелятивацію онімів, її граматичні засоби (множина, перелічувальний ряд), показано, що існує проміжне явище – систематичне послаблення меж онімної категорії. Простежено «одіссеївський» онімний сюжет, що розгортається від автономінації *ніхто* до топоніма *ітака*. Виявлено квазіетимологічні онімні ланцюги, вибудувані на паронімічній атракції, а також метаонімний шар збірки, побудований довкола лексеми *ім'я*. Окремо описано розподіл графічних регістрів: маюскул зберігається лише в службових зонах видання, тобто там, де мова є інституційною, а не поетичною. Зроблено висновок, що деонімізація в «Аз» є не лише графічним прийомом, а й системним поетикальним принципом, ізоморфним центральній темі всієї книги.

Ключові слова: власна назва, поетонім, конотонім, апелятивація, мінускульне письмо, літеронім, сучасна українська поезія.

The article provides a comprehensive description of the onymic space of Iryna Shuvalova's poetry collection *Az* (2014). The material comprises the 72 poetic texts of the book, from which onymic units were extracted by continuous sampling. The descriptive method was applied, together with contextual, componential and quantitative analysis and with the comparison of onymic and appellative nominations within a shared context. The onomasticon of the collection proves to be markedly asymmetrical: toponymic poetonyms dominate both numerically and functionally, whereas anthroponymic poetonyms are represented mainly by hagionyms, mythonyms and paratextual dedications. Notably, the poems do not contain any Ukrainian toponyms: the onymic space unfolds between the Aegean and the Baltic Seas, and the concept of one's own is represented not by a place name but by a grapheme – the title letteronym *Az*. The decisive formal factor is the consistent lower-case writing of the book. The absence of the capital letter deprives the proper name of its principal graphic marker, so that the proprial lemma (in W. Van Langendonck's terms) is realised as a potentially ambiguous unit. This generates regular zones of onymic-appellative indeterminacy that cannot in principle be resolved. The article also describes the appellativization of onyms and its grammatical means (the plural form, enumerative series), and demonstrates the existence of an intermediate phenomenon: a systematic

© Трифонов Р. А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

weakening of the boundaries of the onymic category. The Odyssean onymic plot is traced, unfolding from the self-nomination *nobody* to the toponym *ithaca*. The study identifies quasi-etymological onymic chains built on paronymic attraction and a metaonymic layer organised around the lexeme *name*. The distribution of graphic registers is described separately: the majuscule exists only in the paratextual sections of the edition, that is, precisely where language is institutional rather than poetic. It is concluded that deonymisation in *Az* is not just a graphic device but also a systemic principle of poetics, isomorphic with the central theme of the whole book.

Key words: proper name, poetonym, connotonym, appellativisation, lower-case writing, letteronym, contemporary Ukrainian poetry.

Постановка проблеми. Сучасна літературно-художня ономастика описує онім як конденсатор культурної пам'яті, згорнутий сюжет і дієвий засіб структурування художньо-концептуального простору. Ю. Карпенко наголошував, що в літературі власні назви «працюють» принципово інакше, ніж у реальній комунікації [1]. Значна частина українських ономастичних студій зосереджена на прозі – на антропонімії романів, повістей, оповідань, де онім виконує передусім характеротвірну функцію щодо персонажа. Ліричні тексти менш описані, хоча онім у ліриці працює інакше і тому становить для ономастики особливо показовий випадок.

Додаткову складність створює новітня українська поезія 2000–2020-х років, яка масово послуговується мінускульним письмом – суцільним написанням тексту з малої літери, здебільшого без розділових знаків. Для ономастики це не деталь, а виклик методологічного порядку. Велика літера в українській орфографії (як і в більшості європейських) є основним і, по суті, єдиним послідовним графічним маркером пропріальності. Скасування цього маркера ставить дослідника перед питаннями, які в орфографічно внормованому тексті просто не виникають: чи є ця одиниця власною назвою і чи взагалі можливо це встановити засобами самого тексту?

Поетична книга Ірини Шувалової «Аз» (2014) [2] – матеріал, на якому це питання постає в максимально чистому вигляді. Вся збірка, за винятком службових зон видання, надрукована мінускулом; водночас вона насичена онімами різних розрядів – від топонімів середземноморського й балтійського ареалів до агіонімів, міфонімів та іншомовних вкраплень. Понад те, книга тематизує саме іменування: лексема *ім'я / імена* вжита в ній понад десять разів, один з віршів має заголовок *«імена»*, а першому розділові дано назву *«Імена»* (написання тут з великої і малої літер теж варто зауважити). Отже, перед нами текст, який одночасно позбавляє власну назву графічних привілеїв і робить проблему іменування предметом рефлексії. Описати цей парадокс лінгвістичними засобами – актуальне завдання, що виходить за межі дослідження однієї книжки: йдеться про те, як поводиться онім, коли з нього знято орфографічне маркування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади української літературно-художньої ономастики закладено працями Ю. Карпенка, який послідовно обстоював тезу про естетичну самоцінність оніма в художньому тексті та розробив уявлення про літературний онім як знак, що поєднує номінативну й характеристичну функції [1]. Разом з М. Мельник дослідник запропонував модель цілісного опису ономастикону поетичного доробку – на матеріалі творчості Ліни Костенко; принциповим для нашої розвідки є запропонований там підхід, за яким ономастикон окремої книги слід розглядати не як реєстр, а як систему з внутрішньою ієрархією [3]. Проблеми теорії та історії української літературно-художньої антропонімії ґрунтовно опрацював Л. Белей, показавши, зокрема, залежність онімного вибору від жанрово-стильових настанов тексту [4]; методику навчального опису онімного матеріалу узагальнено в посібнику А. Вегеш [5]. Категорійний і класифікаційний апарат сучасної української ономастики найповніше представлено в двочастинній монографії М. Торчинського, де розроблено типологію онімного простору й описано функціонування власних назв у різностильових текстах [6; 7]. Термінологічну базу внормовано в «Словнику української ономастичної термінології» Д. Бучка й Н. Ткачової [8]. Когнітивний вимір онімії – буття власної назви в ментальному лексиконі – розробила О. Карпенко, довівши, що онім зберігається у свідомості мовця у вигляді концепту,

а не словникової одиниці [9]. Напрям конотонімії, тобто вивчення власних назв із розвиненим конотативним нашаруванням, репрезентовано монографією Г. Лукаш, де описано механізми набуття онімом здатності позначати клас об'єктів [10]. Перспективні напрями галузі, зокрема потребу в описі онімії новітніх художніх текстів, окреслив В. Лучик [11].

У західній традиції теоретичний фундамент, релевантний для нашого матеріалу, дає В. Ван Ланґендонк, який увів поняття пропріальної леми (proprial lemma) – одиниці, що лежить в основі як пропріального, так і апелятивного вживання назви, – і показав, що власноназивна функція є лише однією (хай і прототипною) з можливих реалізацій такої леми [12]. Теоретичні засади літературної ономастики з позицій семіотики узагальнив Ґ. Сміт, наголосивши, зокрема, на більшій свободі та символічній навантаженості імені в художньому тексті порівняно зі звичайним ужитком [13].

Отже, українська ономастика має розвинений апарат опису онімного простору, проте розроблявся він переважно на матеріалі орфографічно внормованих текстів, де пропріальність підкріплена графікою. Поетична збірка Ірини Шувалової «Аз» лінгвістичного, а тим паче ономастичного опису дотепер не отримала.

Мета дослідження – системний опис онімного простору мінускульного ліричного тексту з окремим наголосом на тому, що відбувається з категорією пропріальності, коли її позбавлено графічної опори. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) інвентаризувати онімний склад збірки й здійснити його денотатно-номінативну класифікацію; 2) описати мінускульне письмо як чинник часткової деонімізації та окреслити типи виникнення онімно-апелятивної нерозрізненості; 3) схарактеризувати топопоетонімію та антропопоетонімію збірки як дві опорні підсистеми; 4) виявити паронімічні та квазіетимологічні онімні ланцюги; 5) визначити функції, що їх виконують оніми в збірці.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження є онімний простір поетичної збірки Ірини Шувалової «Аз» (2014) – сукупність власних назв та одиниць із невизначеним онімним статусом, вилучених методом суцільної вибірки з 72 віршових текстів книги, а також її паратекстових зон (присвят, заголовків циклів, епіграфів). Предмет дослідження – структурні, семантичні та функційні особливості цих одиниць. Основним є описовий метод; застосовано також методи контекстологічного аналізу (визначення онімного статусу одиниці за найближчим і широким контекстом), елементи компонентного аналізу (для опису конотативних нашарувань), прийоми кількісного підрахунку та зіставлення онімних і апелятивних номінацій у межах спільного контексту.

1. Загальна характеристика онімного простору збірки. Кількісні співвідношення в ономастиконі «Аз» промовисті вже самі собою. Найчисленнішу групу становлять топопоетоніми – назви географічних об'єктів у художньому вжитку: *венеція, каналє гранде, madinat al-zahra, ітака, еллада, парфенон, рим, афіни, копенгаген, вільнюс, таллінн, рига, балтика, егейське (море), балтійське (море), абендлянди*. Другу за обсягом групу утворюють агіоніми: *себастьян, франциск, катерина, агата*, а також узагальнене *мадонни.* Третю – міфопоетоніми й пов'язані з ними культуроніми: *одіссей, аріадна, тодо*. Периферію становлять графонім-заголовок *Аз* та паратекстові антропоніми присвят.

Показово, що антропопоетоніми як імена осіб, до яких можна було б прикріпити ліричний сюжет, у збірці майже відсутні. Єдині «живі» антропоніми винесено в паратекст: це присвята всієї книги, подана грецькою графікою *«για τον Δημήτρη»*, та присвята четвертої частини циклу «Кр» *«Юлі П.»*. Обидві реалізують стратегію часткового приховування: одну назву захищає чужий алфавіт, другу – усічення прізвища до ініціала.

Ще один виразний симптом: у віршових текстах збірки немає жодного українського топоніма – при тому, що книжка написана українською мовою й насичена образами географічних просторів. Топонімія «Аз» цілком екзофорна. «Своє» в цій книзі репрезентоване не топонімом, а назвою графеми – старослов'янської / староукраїнської літери, винесеною в заголовок (літеронімом).

2. Мінускульне письмо як чинник деонімізації. Вся збірка, крім титульних і вихідних сторінок, надрукована з малої літери. Наслідок для онімії тут не стилістичний, а категорійний. В українській орфографії велика літера – граматикалізований показник пропріальності. Коли цей показник знято, текст переводить власну назву в стан, який зручно описувати через поняття пропріальної леми [12, с. 170]: у тексті присутня лема, здатна реалізуватись і як онім, і як апелятив, але контекст не завжди дає підстави обрати одну з реалізацій.

У збірці фіксуємо принаймні чотири промовисті приклади таких зон невизначеності. Перший і особливо яскравий – слововжиток *venom*, одне з ключових слів мовного портрета Венеції. У контексті це може бути метафора з біологічної донорської сфери (‘отрута тваринного походження (зоотоксин), яку тварини (змії, павуки, скорпіони, бджоли) свідомо вводять у тіло жертви або ворога через укус чи жало’), що концептуалізує образ отруйності міста. Але контекст вірша дає підстави й для іншої інтерпретації – відсилки до персонажа всесвіту *Marvel* і супергеройського фільму «Людина-Павук 3», інопланетної істоти, так званого симбіота, що має вигляд розумного чорного слизу, який для виживання в нашому світі потребує фізичного тіла господаря. Зливаючись із людиною, симбіот наділяє її надлюдською силою, спритністю, здатністю змінювати форму та зцілюватися, але водночас може впливати на розум господаря (пор. у вірші *«слина солона зелень і молоко / і половина лику часом від’їджена»*, *«ніц не тримається купи не має місць / не набуває форми не чинить опору»* [2, с. 73]). Написання слова кирилицею зняло б питання на користь другої версії, вживання великої літери в будь-якій графічній системі – також, а от мінускульна латинкова форма лишає ймовірними як англізм-апелятив, так і прецедентне ім’я, тобто формує зону невизначеності, що, між іншим, не суперечить образу Венеції та стану ліричної героїні.

Другий приклад невизначеності – рядок *«від егейського – до балтійського – до світанку»* [2, с. 80], де топоніми зредуковано до прикметників (які в лексичній системі можуть бути відонімними утвореннями з написанням з малої літери, пор. *балтійські країни, егейська культура*), а іменник **море* еліптовано, що допускає підставлення іншого іменника-означуваного (наприклад, **краєвид*). Це ще один спосіб послабити онімний статус: назва зберігається лише як ад’єктив, позбавлений опорного номенклатурного терміна.

Третій приклад того самого явища – *еллада*: *«ось твоя земля твоя еллада / стриманість без права на розраду»* [2, с. 43]. Очевидним є метафоричне вживання оніма і набуття в ширшому контексті додаткових семантичних компонентів (‘рай’, ‘древність’, ‘тривкість’, ‘повільність’ та ін.), але чи виходить він при цьому за межі власних назв (пор. конотонім *степова Еллада* в Євгена Маланюка) – питання відкрите через графічну специфіку.

Аналогічно лексема *мадонни* в циклі *«venom»* коливається між агіонімом і назвою типу зображення. Слово вжито двічі, обидва рази – у множині: *«вілли й мадонни й непевна суша»* [2, с. 72] та *«не вічні ці мадонни леви човни і патина»* [2, с. 73]. В обох випадках агіонім поставлено в перелічувальні ряди з апелятивами, тож гіпотетично це апелятивізована одиниця, проте невизначеність зберігається.

Отже, мінускул в «Аз» виконує функцію, яку можна назвати деонімізаційною, але проявленою лише частково: він не скасовує онім, а переводить його з розряду категорійно маркованих одиниць у розряд контекстно залежних. Власна назва в цій книзі втрачає щонайменше стилістичну визначеність, а в окремих випадках – і однозначність референції (*venom*).

3. Топопоетонімія: середземноморсько-балтійська вісь. Топонімний склад збірки організовано за принципом двох полюсів. Південний полюс – це Середземномор’я: *еллада, ітака, парфенон, афіни, рим*, а також іспано-арабська *madinat al-zahra* та італійська *венеція* з *каналє гранде*. Північний – Балтія: *балтика, вільнюс, таллінн, рига, копенгаген*. Найпоказовіше цю вісь окреслює вже цитований вище рядок *«від егейського – до балтійського – до світанку»*. Розгляньмо особливості деяких географічних назв у поетичному контексті.

На особливу увагу заслуговує назва циклу *«madinat al-zahra»* – арабський ойконім (палацове місто поблизу Кордови), поданий латинською графікою й мінускулом, тобто тричі від-

чужений від української норми: чужа мова, чужий алфавіт, відсутність великої літери. Цикл побудовано як розмову з тими, *«що жили тут до нас»* [2, с. 36]; місто названо в заголовку і жодного разу не названо в тексті, де воно фігурує лише як *«місто якого немає»* [2, с. 38]. Онім винесено за межі вірша, у позицію заголовка, і всередині тексту він працює як відсутність. Це рідкісний і виразний випадок того, що можна кваліфікувати як екстратекстову локалізацію топопоетоніма.

Оніми *копенгаген* і *афіни* більш асимільовані: *«тебе чекає літак твій на копенгаген»* [2, с. 94], *«чуєш в афінах уже третій день дощить»* [2, с. 93]. Це узгоджується з контекстами: топоніми тут не пам'ятки й не екзотизми, а робочі елементи побутових маршрутів; цитовані рядки позбавлені будь-яких поетичних засобів і мають ознаки розмовного, а не художнього стилю, тож і назви міст до поетонімів дотягують лише частково. Одначе цей випадок для збірки не типовий: більш показовими є топоніми з поетичними конотаціями, як ті, що були проілюстровані вище і будуть розглянуті далі.

4. Міфопоетонімія та «одіссеївський» онімний сюжет. Міфопоетоніми утворюють у збірці не перелік, а зв'язну лінію. Її вихідна точка – рядок із циклу «Кр»: *«тільки нікому говоритиму я ніхто»* [2, с. 25]. Формально тут немає власної назви: *ніхто* – заперечний займенник. Проте це саме та точка, в якій займенник функційно перетворюється на ім'я: конструкція *«говоритиму я ніхто»* відтворює автономінацію, а не заперечення. Відомий грецький прецедент такого самоназивання – *Οὖτις*, ім'я, яким Одіссей називає себе перед Поліфемом. Гіпотезу про алюзивність цього рядка підтверджує дальший розвиток книги: у вірші *«міст через гавань»* з'являється *дім одіссея*, поряд з ним – *п'яних сирен прокурені голоси* [2, с. 87]; у циклі *«равлики радості» – острови, на яких співали божественні діви* [2, с. 101]; у вірші *«як не плакати» – чорна пляма твоя ітака* [2, с. 98]. Отже, одіссеївський код прошиває збірку від анонімності (*«я ніхто»*) через мандрівку до неможливості повернення, і всі його вузлові точки марковано онімами або їхніми навмисними замінниками.

На окрему згадку заслуговує рядок *«повертатися значить уже не чекати годо / чи вітрила чи голуба»* [2, с. 105]. Тут в одному синтаксичному ряді поєднано літературний онім XX ст. *годо*, античний сюжетний атрибут (*вітрило Тесея*) та біблійний (*голуб Ноя*). Три різнорідні знаки очікування зведено до спільного знаменника, причому лише перший з них має форму власної назви, тоді як два інші подано через предмети-атрибути.

5. Агіоніми: ім'я як згорнута іконографія. Найщільніше скупчення власних назв у збірці – третя частина венеційського циклу *«venom»*, де в межах тринадцяти рядків ужито чотири агіоніми: *себастьян, франциск, катерина, агата* [2, с. 74]. Кожен із них супроводжується канонічним іконографічним атрибутом: стріла в литці, стигмати, колесо, груди на золотій тарелі. Агіонім тут є максимально стисненим текстом, а поетичне розгортання полягає в тому, щоб «розпакувати» його одним предметом. Ім'я подає денотат, атрибут – семантичне ядро концепту. Прикметно, що ці агіоніми піддано трансонімізації. По-перше, з імен святих вони стають назвами скульптурних зображень: предикатами речень із підметами-агіонімами є дієслова *стоїть, демонструє, тримає*, тобто йдеться про статуї. По-друге, у четвертій частині циклу *франциск* переходить у розряд назв архітектурних об'єктів: *«під дашком у франциска зимує голуб»* [2, с. 75]. Ім'я послідовно зміщується: святий → статуя → храм (або фрагмент храму) → прихисток для птаха. Це типовий для ономастики метонімічний шлях, але тут особливо повний і поетизований.

6. Паронімічна атракція та квазіетимологія. Венеційський цикл дає найцікавіший у збірці випадок роботи з внутрішньою формою оніма. Другу частину циклу побудовано на послідовності співзвуч: *welcome венеція тепла венозна кров – вулички переплетені наче вени – veni в венецію vidi* – і нарешті підсумкова формула *welcome and rest – венеція значить venom* [2, с. 73]. Ланцюг *венеція → венозна → вени → veni → venom* об'єднує український прикметник, український іменник, латинське дієслово й англійський іменник, тобто перетинає межі

мов, спираючись виключно на фонетичну подібність. З погляду ономастики принципово важлива остання ланка. Конструкція *«X значить Y»* – це метамовна формула тлумачення імені, яку поетеса відтворює з повною серйозністю тону й етимологічною безпідставністю змісту: *венеція* і *venom* етимологічно не пов'язані. Перед нами, отже, квазіетимологія, але не народна, а поетична, піднесена до рангу прийому: ім'я належить речі за природою, а не конвенційно, і співзвуччя є доказом спорідненості.

7. Апелятивація онімів: множина як інструмент. Перехід власних назв у розряд загальних реалізовано в збірці передусім морфологічно, через форму множини. Класичний випадок: *«забагато замало цих вільнюсів талліннів риг»* [2, с. 80]. Три ойконіми поставлено в родовий відмінок множини, об'єднано вказівним займенником *цих* і безсполучниковим рядом, а кількісні прислівники *забагато / замало* трактують їх як однорідну масу. Унікальність референта – визначальна ознака оніма – тут анульована: міста перетворено на злічуваний матеріал маршруту.

Другий випадок ще експресивніший: *«так і пливуть абендлянди керовані мармуром»* [2, с. 55]. Німецький культурно-географічний термін *Abendland* ('Захід', 'західний світ'), який в оригіналі має ознаки власної назви, тут транслітеровано, записано мінускулом і вжито в множині з дієсловом руху (ширший контекст, до речі, створює ще одну метафоричну невизначеність: чи йдеться про уявний рух, наприклад, подібний до корабля, чи рух у часі, тобто історичний процес).

Отже, у збірці оніми втрачають пропріальні ознаки: графічні – через мінускул, семантичні – через множину, перелічувальні ряди, поетичну невизначеність контексту. Це деонімізація як поетикальний принцип – не перехід онімів в апелятиви, а систематичне послаблення меж їхньої категорії.

8. Метаонімний шар: вірш «імена». Вірш «імена», що завершує перший розділ [2, с. 39], описує світ до йменування: *«ще речі не мають імен»*, береги, *«які ще ніколи й ніхто не назвав берегами»*, *«вуздою мовчання загнуздано ще язики»*. Фінальні рядки формулюють концепцію, що керує всією книгою: *«і речі не знають про власні свої імена / що зблискують в темних глибинах як срібні рибини»*. Цей вислів вартий уваги, бо він є експліцитною відповіддю на класичне питання про природу імені. Імена тут не присвоюють – їх виявляють: вони існують до речей, самостійно, в глибині.

Метаонімний шар збірки не обмежений одним віршем. Лексему *ім'я* вжито в книжці одинадцять разів, причому в контекстах, що вибудовують чіткий сюжет: від імені як тягаря (*«і якщо хтось запитає у тебе ім'я твоє / ти не знатимеш що сказати / крім того що воно в тебе є»* [2, с. 46]) через імена як тимчасові знаки (*«хтось на піску імена наші написав»* [2, с. 62]) і забування (*«дівчинка майже забула своє ім'я»* [2, с. 95]) до пошуку та заміни імені: *«отже без ліку мусить знайти імен / для мандрівних сердець»* [2, с. 95]. Сюди ж належать рядок *«зрештою ми з тобою справжніші від наших імен»* [2, с. 104] та сказане про любов: *«поки не має імені ані вислову»* [2, с. 83]. Ім'я в «Аз» послідовно оцінюване як недостатнє: воно або ще не знайдене, або вже стерте, або менш істинне за носія. Це узгоджує ономастичний рівень тексту з тематичним.

9. «Аз» як літеронім і паратекст. Назва книги – одиниця зі своєрідним лексичним статусом: це найменування першої літери старослов'янської абетки, тобто літеронім, і водночас старослов'янський займенник першої особи однини. Видавнича анотація фіксує обидва значення прямо, зазначаючи, що *аз* означає 'я' і що перша літера абетки в такий спосіб замикається сама на собі [2, с. 6]. Отже, заголовок збірки – це власна назва, лексичним значенням якої є займенник: онімність і дейктичність зведені в одній двобуквеній одиниці. Такий заголовок програмує ономастикон книги. Якщо межа власної назви і займенника вже стерта в назві, то дальше стирання меж усередині тексту є послідовним розгортанням цього.

Онімний паратекст збірки заслуговує на окреме зауваження. Велика літера в книзі не зникла цілком: вона збереглася в назвах розділів (*«Імена», «Твоя земля», «Неможливі речі»*), у прізви-

щах авторів в епіграфах (*T. S. Eliot, Virginia Woolf*). Тобто маюскул існує там, де мова є інституційною, а не поетичною. Розподіл графічних регістрів в «Аз» збігається з розподілом мовних режимів: у службовій зоні власна назва зберігає свій вигляд, у поетичній – ні.

Нарешті, окремої згадки потребує заголовок циклу *«Кр»* – двобуквений консонантний комплекс, який не читається однозначно. Він допускає щонайменше кілька декодувань (топонімічне – *Крит*, з огляду на грецький антураж циклу; апелятивні – *кров, крик*), і жодного з них текст не підтверджує. Ми кваліфікуємо цю одиницю як криптонім: заголовок, що виконує номінативну функцію, не надаючи змісту. У книзі, побудованій на ідеї прихованих імен, така одиниця виглядає цілком системно.

10. Функції онімів у збірці. Проведений аналіз дозволяє окреслити такий склад функцій онімів в «Аз». Номінативно-ідентифікаційна функція, яку зазвичай вважають базовою, тут ослаблена. Лише географічні назви наділені нею повною мірою, та й то разом з іншими функціями, образно-текстотвірними (*венеція, madinat al-zahra*); те саме стосується агіонімів. Натомість чітко виявлені: локативно-хронотопна функція (топопоетоніми будують середземноморсько-балтійську вісь і задають координати подорожі); інтертекстуальна, або алюзивна (*одіссей, аріадна, ґодо, ітака* вводять сюжетні матриці, які збірка не переказує, а лише позначає); фоносемантична (паронімічні ланцюги венеційського циклу); і, нарешті, концептуально-символічна. Онім в «Аз» працює переважно не як вказівник на об'єкт, а як точка стикання тексту з тим, що поза ним.

Висновки. Ономастикон збірки Ірини Шувалової «Аз» становить цілісну систему, організовану навколо послідовного послаблення категорії пропріальності і наділену високим ступенем поетичності й символічності. Одержані результати можна звести до таких положень.

1. Онімний склад збірки асиметричний: домінують топопоетоніми й міфопоетоніми; у віршових текстах немає жодного українського топоніма – «своє» репрезентовано не географічною назвою, а графемою в заголовку.

2. Заголовок «Аз» – літеронім, лексичним значенням якого є займенник *я*, – програмує весь ономастикон книги, оскільки вже в назві стирає межу між власною назвою і дейктичною одиницею.

3. Деонімізація в збірці «Аз» не є декоративним графічним прийомом – вона становить поетикальний принцип, ізоморфний магістральній темі книги – розчиненню «я» в довколишньому світі, у землі, у циклі проростання й повернення.

4. Мінускульне письмо в збірці позбавляє власну назву єдиного послідовного орфографічного маркера і переводить у зону невизначеності між онімом і апелятивом, де частина слововживань принципово не піддається однозначному розв'язанню.

Перспективи подальших розробок вбачаємо, по-перше, у зіставному описі ономастиконів поетичних книг І. Шувалової, що дозволило б простежити динаміку онімного мислення авторки. По-друге, продуктивним видається дослідження мінускульного письма в українській поезії 2000–2020-х років з метою з'ясувати, наскільки описані тут механізми є індивідуально-авторськими, а наскільки – виявом загальнішої тенденції. По-третє, окремої уваги потребує перекладознавчий аспект – реалізація онімних одиниць у перекладах іншими мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика : зб. ст. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.

2. Шувалова І. Аз : поезії. Київ : Електрокнига, 2014. 114 с.

3. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія. Одеса : Астропринт, 2004. 216 с.

4. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.

5. Вегеш А. І. Проблеми української літературно-художньої антропоніміки : метод. посіб. Ужгород, 2021. 67 с.

6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький, 2008. 550 с.

7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Ч. ІІ. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький, 2009. 374 с.

8. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

9. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 325 с.

10. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки : монографія. Донецьк : Промінь, 2011. 438 с.

11. Лучик В. В. Актуальні напрями української ономастики. *Записки з ономастики = Opera in onomastica* : зб. наук. пр. Одеса : Астропринт, 2011. Вип. 14. С. 126–130.

12. Van Langendonck W. A Pragmatic-Semantic-Syntactic Analysis of Names. *Acta onomastica*. 2007. R. 48, č. 1. P. 165–175.

13. Smith G. W. Theoretical Foundations of Literary Onomastics. The Oxford Handbook of Names and Naming / ed. by C. Hough. Oxford : Oxford Univ. Press, 2016. P. 295–309. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001

Дата першого надходження статті до видання: 30.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 06.11.2026